

О. В. Поштаренко

Насильство

НАСИЛЬСТВО – цілеспрямоване, протиправне, умисне застосування до фізичної особи індивідом, чи групою осіб, сили (фізичне насильство) або різного роду погроз (психічне насильство). Метою Н. є обмеження природ. чи людських прав та свобод особистості, примушення її до певної поведінки, завдання або загрози завдання фіз., морал. або матеріал. шкоди людині всупереч її волі або з використанням її безпорад. стану. Слово «Н.» належить до найдавнішого шару слов'ян. лексики, його осн. значення – утиск, примушування, згвалтування.

Категорію «Н.» досить часто розглядають у сучас. наук. дискурсі; багатовекторність поняття зумовлює неоднозначність його розуміння та тлумачення. Міжгалуз. поліфункціонал. характер цієї категорії впливає з різних значень, що вкладають у неї науковці різних (не лише суміж.) галузей, причому кожна з них має влас. предмет та методи дослідж., часто відмінні від інших. Так, у філософії вивчають природу Н., розрізняють щонайменше 3 осн. його напрями дослідж. – антропол., соц. та етичний. Антропол. підхід до розкриття природи Н. стверджує, що воно має власне людську природу як цілеспрямов. і послідовну експансію та зумисний і організов. прояв агресії. У соц. філософії розрізняють, передусім, легітимне та нелегітимне застосування сили. Легітимним є Н. щодо порушників норм соц. інститутів (напр., у сім'ї, державі), якщо таке Н. захищає соц. інститути і є загально визнаним у суспільстві. Етич. аспект дослідж. Н. передбачає категоризацію проблеми в термінах добра і зла: Н. є злом на відміну від примусу, який може бути виправданим, легітимованим. В етиці стверджують категоричну неприпустимість зла, але не всяке Н. є злом, напр., вимушені дії лікаря з добрими намірами, але з певними елементами Н. Рос. філософ А. Гусейнов при визначенні поняття «Н.» називає 2 підходи – абсолютистський і прагматичний. Відповідно до першого, термін «Н.» нмає чітко виражену негативну навантаженість і містить усі форми фіз., психол. та екон. тиску, його ототожнюють із абсолют. злом. Прагмат. підхід орієнтується на ціннісно-нейтральне й об'єктивне визначення Н.: його уподібнюють до фіз. та екон. збитку, який люди завдають один одному. Вчений розглядає Н. як різновид владно-вольових відносин між людьми, як один із способів панування, владу однієї людини над іншою, не взагалі примус та шкоду життю і власності, а такі примус та шкоду, що здійснюються всупереч волі того чи тих, проти яких вони спрямовані.

У соціології, що розглядає Н. як соц. феномен, набула поширення дефініція білорус. вченого Є. Бабосова, який наголошує, що Н. певним чином вбудовано в структуру суспільства як систем. механізм і виявляється в застосуванні сили або в погрозі силою з боку соц. суб'єктів (особи, групи, спільноти, організації, інституту, партії, держави) з метою примушення людей до певної поведінки, надбання або збереження екон. чи політ. панування, завоювання певних прав, пільг або територій. Видат. норвез. соціолог Й. Галтунг визначав Н. як будь-які обмеження для самореалізації людини, які можна усунути, і виокремлював 3 його форми – пряме, структурне і культурне Н. Пряме – діяння одних людей відносно інших, що спричиняють безпосеред. збиток людям або їхній власності. Воно виявляється в тілес. ушкодженнях, затриманнях, санкціях, ставленні до людей як до громадян т. зв. другого сорту тощо. Структурне Н., на відміну від прямого, впливає опосередковано, через соц. структури. Це така форма Н., коли певна соц. інституція стає перешкодою на шляху до задоволення базових потреб ін. соц. груп або індивідів. Й. Галтунг під культур. Н. пропонував розглядати ті аспекти культури, що можуть бути використані для виправдання і легітимізації прямого та структур. Н.

Представники медицини, зокрема ВООЗ, визначають Н. як реальне або у вигляді загрози навмисне застосування фіз. сили або влади, спрямоване проти себе, проти ін. особи, групи осіб або громади, результатом якого є (або має високий ступінь імовірності цього) тілесні ушкодження, смерть, психол. травма, відхилення в розвитку тощо. Тут наголошують на навмисності і фактич. вчиненні акту Н. незалежно від його результату. Однак намір застосувати силу не обов'язково означає, що є бажання завдати шкоди. У реал. житті між задуманою дією і її наслідком існує велика різниця. Людина може навмисно зробити певний вчинок, який з об'єктив. обставин будуть розглядати як небезпечний і такий, що може завдати шкоди здоров'ю, хоча ця людина не вважає його таким. Так, Н. не можуть бути ненавмисні нещасні випадки, напр., тілесні ушкодження в результаті дорожньо-транспорт. пригод тощо. Вживання у визначенні слів «використання влади» розширює розуміння природи насильниць. акту, охоплюючи дії, джерелом яких є влада над людиною, тобто погрози й залякування. «Використання влади», крім того, означає ненадання допомоги або нехтування, відсутність турботи, що також належить до насильниць. актів. Укр. юрид. наука визначає Н., у заг. розумінні, як умис. фіз. чи псих. вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фіз., морал., майнову шкоду або містить загрозу заподіяння зазнач. шкоди зі злочин. метою.

Одним із різновидів Н. є домашнє Н. – навмисне діяння одного з членів сім'ї щодо іншого, яке порушує права і свободи члена сім'ї як людини і громадянина та завдає шкоди або містить загрозу її завдання. Н. завжди пов'язане з обмеженням свободи людини, примусом її до будь-якої небажаної поведінки, негативно впливаючи при цьому на її біол. життя чи псих. здоров'я. Факти його прояву – одна із найглобальніших проблем сучас. світу. Загальноновизнано, що Н. притаманне людству й супроводжує його розвиток із

стародав. часів. Як зазначає укр. дослідник кримін. насильниц. поведінки особи О. Гумін, у кожній людині поєднується біологічне та соціальне. Звідси насильниц. поведінка має біол.-психол. підґрунтя, хоча прояв тих чи ін. індивід. особливостей характеру, схильностей людини, закладених із народження, регулюється соц. середовищем. Тому вчений вважає, що першопричина насильниц. поведінки – не в особистості, а в соц. середовищі, в якому насильник розвивається. Для Н. як в Україні, так і в ін. країнах світу характерний високий рівень латентності, тому держ. інституції не в змозі точно вести облік фактів його вчинення, оскільки до статистики потрапляє лише частина випадків, інші факти Н. з багатьох причин не реєструються компетент. органами. Крім того, багато з тих, хто знає про Н., вважає за краще не інформувати про нього правоохоронців. Саме тому виявлення, фіксація та припинення проявів Н. є малоефективним і справжні масштаби цього явища оцінити надзвичайно важко. Однак, незважаючи на відсутність реал. і точних даних про масштаби Н., його глибоке коріння в істор. розвитку людства, в самій онтології людини, суспільство не сприймає його як даність, навпаки знаходить способи його подолання або нейтралізації, принаймні окремих виявів. Н. часто передує вчиненню злочинів, що загалом деструктивно впливає на стабільність суспільства. Ефективна боротьба з Н. вимагає вивчення цього явища, його соц. природи і правової регламентації заходів протидії. Серед дослідників різних аспектів поняття «Н.» – правознавці, соціологи, філософи В. Авер'янов, І. Голосніченко, В. Колпаков, О. Кузьменко, Н. Бойченко, А. Блага, Є. Петров, Л. Левицька, Г. Самілик, О. Коломоєць, Р. Шувальська.

Враховуючи світ. масштаби цього явища, на 34-й сесії ООН було прийнято й відкрито для підписання 18 грудня 1979 Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAM), яку ратифікували 189 країн, зокрема й Україна, що несе правові зобов'язання з виконання її положень на практиці. Радою Європи започатковано кампанію із протидії Н. щодо жінок та домаш. Н., наслідком якої було відкриття до підписання 11 травня 2011 Конвенції Ради Європи про запобігання Н. стосовно жінок і домаш. Н. та боротьбу із цими явищами (т. зв. Стамбул. конвенція). В Україні, після прийняття Конституції 1996, розпочався новий етап створення демократ., соц., правової держави, зокрема 15 листопада 2001 ВР України прийняла Закон «Про попередження насильства в сім'ї», 7 грудня 2017 – «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також опубл. низку наук. моногр. видань та багато ін. досліджень, що розкривають різні аспекти Н. і містять пропозиції щодо заходів протидії цьому негатив. явищу в будь-яких його проявах.

Рекомендована література

1. Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. 2. С.-Петербург, 1902;
2. J. Galtung. The true worlds: transnational perspective. New York, 1980;
3. Гусейнов А. А. Понятия насилия и ненасилия // ВФ. 1994. № 6;

4. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / Пер. с англ. Москва, 2003;
5. Левицька Л. В., Самілик Г. М. Кримінологічні проблеми запобігання насильницьких злочинів щодо неповнолітніх. Ірпінь, 2006;
6. Колесников И. С. Уголовно-правовое понятие насилия // Ползунов. вест. 2006. № 3;
7. Тимошенко В. Примус як мотив поведінки // ПрУ. 2007. № 6;
8. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка проти особи. Л., 2009;
9. Блага А. Б. Насильство як правова категорія // Наук. вісн. Дніпроп. університету внутр. справ. 2013. № 3;
10. Її ж. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання). Х., 2014;
11. Шувальська Л. Р. Суб'єкт насильницького злочину проти життя і здоров'я: психологічні та правові засади. Чц., 2015;
12. Бойченко Н. М. Філософське розуміння природи насильства // Антропол. виміри філос. дослідж. 2017. Вип. 12;
13. Поштаренко О. В. Поняття та вчинення насильства щодо фізичної особи як об'єктивна сторона адміністративного правопорушення // Право та держ. упр. 2019. № 4;
14. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї: Навч. посіб. К., 2019.

Покликання на статтю:

Насильство / О. В. Поштаренко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-70523>

2001-2023 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).